
**ՑԻՎԻԼԻՍՏԱԿԱՆ ՀԱՍԱՐԱԿԱՐԳԸ ՀԱՅ ԱԶԳԻ
ՔԱՂԱՔԱԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՍՈՒՆԱՅՄԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ**

ՏԱՐՈՆ ՄԻՄՈՆՅԱՆ

Մարդկության պատմության ընթացքում շատ են եղել հասարակությունները ձևափոխելու, դրանցում առավել նախընտրելի տարբերակներ կենսագործելու տեսություններ, ինչպես նաև դրանք կիրառելու փորձեր: Որոշ դեպքերում դրանք հաջողվել են մասնակիորեն, երբեմն էլ ձախողվել: Գրեթե ոչ մի դեպքում, սակայն, առանձին տեսության և առանձին նախընտրելի հասարակարգի ամբողջական կենսագործում չի եղել: Եվ դրա հիմնական պատճառն առաջ քաշված տեսական պատկերացումների և իդեալական գաղափարների՝ առանձին վերցրած ազգի, հասարակության կեցույթում գործնականում լիարժեքորեն կենսագործելու անհնարինությունն է եղել:

Սա բացատրվում է նաև նրանով, որ ազգերն ու հասարակությունները, լինելով համաշխարհային գործընթացների փոխազդեցության ներքո, ազդելով և ազդվելով արտաքին աշխարհի գործոններից, այնուամենայնիվ ունեն կեցության ընկալման սեփական «Ժամանակը»¹: Եվ որևէ տեսություն, ինչ-որ հասարակարգի պատկերացում դժվար թե կարողանան դառնալ մի ամբողջ ազգի ու հասարակության կեցության «շապիկ», եթե դրանք չեն բխում ազգային էությունից և չեն ձևավորվում այդ ազգի քաղաքակրթական հասունացման ընթացքում:

Ամեն ազգ ու հասարակություն, ունենալով սեփական տեղը համաշխարհային պատմության բարախող նյարդի վրա, ապրելով ազատության և հավասարության պայքարի սեփական առաջընթացը, որոշակիացնելով ապագայի սեփական տեսլականը, գտնվում է քաղաքակրթական հասունացման իր ուրույն հունում: Դրանից բացառություն չեն նաև հայ ազգը և Հայաստանի Հանրապետության հասարակությունը:

Մենք, ըստ էության, գտնվում ենք քաղաքակրթական հասունացման այն փուլում, երբ ազգային էությունը ներքին և արտաքին գործընթացների բերումով բյուրեղանում է այն աստիճանի, որ առաջացնում է ազգի «ինքնուրույն գիտակցություն», որն էլ իր հերթին՝ ինքնիշխան պետություն ունենալու պահանջ:

XX դարի վերջին ձեռք բերելով անկախություն՝ հայ ազգն ու ազգի

¹ Տե՛ս **Տ. Վ. Միմոնյան**, Ժամանակի ընկալման և սոցիալական սկզբնական ու ընթացիկ հիշողության դերը անկայուն և անցումային հասարակություններում / Պետություն և իրավունք, թիվ 1(51), 2011, էջ 56-67:

հայրենաբնակ հատվածը առավել ևս XXI դարի երկրորդ տասնամյակում գործնականում զգում էին ինքնիշխան պետություն ունենալու կարևորությունը: Եվ սա ոչ միայն արտաքին քաղաքականության ասպարեզում, այլ նաև երկրի ներսում սոցիալ-տնտեսական, պետաիրավական հարմար և արդյունավետ կառուցակարգեր ձևավորելու և դրանք ազատորեն օգտագործելու բնագավառում:

Որոշումներ ընդունելու հարցում հարաբերականորեն ազատ և անկաշկանդ լինելն արդիական է XXI դարի երկրորդ տասնամյակում, քանի որ սոցիալ-քաղաքական ասպարեզում արդեն լսելի է դառնում անկախության ժամանակաշրջանում ձևավորված սերնդի ձայնը, որը բացակայել է հայկական իրականությունում մոտ վեց հարյուր տարի, ինչպես նաև հանդարտվել են խիստ հակախորհրդային, հակակոմունիստական և հակակապիտալիստական տրամադրությունները: Այս պայմաններում քաղաքակրթական առումով ազգային հարցերի շուրջ որոշումներ կայացնելու համար ողջախոհության առավել բարձր մակարդակ է ենթադրվում:

Ավելին, միայն նման գիտակցության հասած հասարակությունն է ունակ կատարելու ազատ ընտրություն սոցիալ-տնտեսական եղած կառուցակարգերից՝ որոշակիացնելով այն միակը, որը կարող է համապատասխանել ազգային էության հասունացման ընթացքին: Այո, հենց ընթացքին և ոչ թե մակարդակին, քանի որ չափազանց կարևոր է շեշտը դնել գործընթացի վրա՝ որպես հարընթաց փոփոխության արտահայտություն: Հետևաբար ինչ տեսություն ու պատկերացում էլ փորձենք որդեգրել հայկական արդի իրականությունում կենսագործելու համար, ընդգծված ձևով պետք է որոշակիացնենք հասարակական հարաբերությունների շարժընթացը և ոչ թե զարգացման մակարդակը:

Եթե փորձում ենք այս համատեքստում դիտարկել հայ անվանի իրավաբան Վ. Ներսեսյանցի հեղինակած «Ցիվիլիզմի մանիֆեստը»²՝ որպես «պատմության ավարտի» յուրահատուկ կանխատեսում և նախկին հասարակարգերի դրական կողմերը մատնանշող փաստաթուղթ, ապա բավականին համալիր պատկեր ենք ստանում թե՛ հայկական իրականությունում դրա հնարավոր կիրառման և թե՛ դա կենսագործելու առումով առավել արդյունավետ սոցիալ-տնտեսական և պետաիրավական կառուցակարգ ձևավորելու հարցում:

Իսկ ինչո՞ւ հենց այս փաստաթուղթը: Պատճառը տրամաբանական է: Իրավաբանական գրականությունում, կարծես թե, սա միակ գիտական համալիր աշխատանքն է, որ փորձում է իմաստավորել սոցիալիստական հասարակարգից կապիտալիստականի անցումը՝ դիտարկելով այն ոչ թե նախկին սխալից դեպի նոր ճշմարտություն տա-

² Տե՛ս **Нерсесянц В. С.** Манифест о цивилизме. (Национальная идея России во всемирно-историческом прогрессе равенства, свободы и справедливости) // <http://www.trinitas.ru/rus/doc/0001/005a/00011082.htm>

նող պատմական ընթացք կամ ազգերի՝ ընդհանրապես սոցիալիստական կացութաձևը պատմական սխալ կամ ժամանակավրեպ որակող քայլ, այլ պարզապես պատմական իրադարձություն, որը տեղավորվում է ազգերի և հասարակությունների քաղաքակրթական զարգացման օրինաչափությունում կամ որպես դրա ուրույն դրսևորում:

Այս մոտեցումը ամբողջությամբ կիրառելի է հայկական իրականության համար, քանի որ հայ ազգի հայրենաբնակ հատվածը, որը այսօրվա Հայաստանի Հանրապետության հասարակությունն է, անցել է սոցիալիստական հասարակարգի միջով, սեփական կեցության պետաիրավական բովանդակությունը շատ դեպքերում իմաստավորել է այլ հասարակարգի առանձնահատկություններով, ինքն էլ մերժել է այդ ամենը՝ անցնելով կապիտալիստական տիպի հասարակարգի: Եվ արդյունքում հետխորհրդային մյուս հասարակությունների նման չի կարողացել որոշակիացնել հասարակարգի՝ իր համար առավել արդյունավետ տարբերակը՝ անընդհատ բախվելով նախկինի և ներկայի դրական ու բացասական կողմերին ու դրանց անհաշտ անհամատեղելիությանը:

Իսկ դրա լուծման բանալին տվել է Վ. Ներսեսյանցը՝ փորձելով նոր իրականությունում համատեղել նախկին՝ սոցիալիստական տնտեսավարության ձևի դրական կողմերն իր առաջ քաշած ազատական իրավամտաձողության առաջադիմական կողմերի հետ՝ այս կերպ տալով հետսոցիալիստական հասարակարգի սեփական տեսլականը:

Միննույն ժամանակ այս գործընթացում նա ընդգծում է իրավունքը՝ որպես *«մարդկության համաշխարհային պատմությունում ազատության մաթեմատիկա, որը մարդկանց՝ որպես իրավաբանորեն ազատ անհատների հավասարության առաջընթաց է»*³:

Հետսոցիալիստական հասարակարգի այս ձևը Ներսեսյանցն առանձնացրեց որպես ուրույն հասարակարգ, որն անվանեց ցիվիլիստական: Եվ քանի որ սոցիալիզմի ու կապիտալիզմի անտագոնիստական ու հարատև բախման հիմնական անկյունաքարը մասնավոր սեփականությունն էր, նա ցիվիլիստական հասարակարգում փորձ արեց լուծել այս հարցը հաշտեցման տարբերակով: Այս կերպ Ներսեսյանցը առաջ բերեց ազատական հասարակությունում քաղաքացիական սեփականության հայեցակարգը:

Այս մոտեցումը իրավաբանական տեսանկյունից ամենից տրամաբանականն էր: Ինչպես ինքն էր նշում *«Ցիվիլիզմի մանիֆեստում»*. *«Իրավունքի տեսանկյունից բոլոր քաղաքացիները սոցիալիստական սեփականության ժառանգորդներն են հավասար չափով և հավասար իրավունքով»*⁴: Ավելին՝ նա պնդում էր, որ *«միայն քաղաքացիական սե-*

³ **Нерсесянц В. С.** Манифест о цивилизме. 1. Социализм и постсоциализм // <http://www.trinitas.ru/rus/doc/0001/005a/00011082.htm>

⁴ **Нерсесянц В. С.** Манифест о цивилизме. 3. Цивилизм и гражданская собственность каждого // <http://www.trinitas.ru/rus/doc/0001/005a/00011082.htm>

*փականության ճանաչումը կտա իրավաչափության, կայունության և հասարակական պաշտպանվածության, ինչպես նաև սեփականության մյուս բոլոր ձևերի իրական սոցիալական լեգիտիմություն և երաշխիք*⁵: Իսկ քաղաքացիական սեփականությունն ասելով նա հասկանում էր սեփականության այն ձևը, որը քաղաքացու նվազագույն, անօտարելի սեփականությունն էր, և վերջինս մյուս քաղաքացիների հետ պետք է հավասարաչափ մաս ունենար ընդհանուր սեփականությունից և ստանար նաև դրանից որոշակի շահութաբաժին՝ որպես այդ պետության քաղաքացի:

Սակայն նա սեփականության այս ձևն առաջ էր բերում 1990-ական թվականների համընդհանուր, լայնամասշտաբ և հիմնականում քառասյին մասնավորեցման գործընթացը մեղմելու նպատակով, որը կնվազեցներ այդ նույն մասնավորեցման ռիսկերը և այն բացասական հետևանքները, որոնց ականատեսը եղանք բոլորս XX դարի վերջին և դեռ շարունակում ենք զգալ մինչ այսօր:

Պատմական այն փուլը, որի համար գրվեց «Ցիվիլիզմի մանիֆեստը», կորցրեց դա կիրառելու հնարավորությունը: Եվ այսօր մենք կրկին դիտարկում ենք դրանում առկա քաղաքացիական սեփականության ձևի կենսագործման հավանականությունը՝ որպես սոցիալական բեռնացման ու «վուլգար» կապիտալիզմի բացասական որակները մեղմելու գործիք: Սակայն այսօրվա իրականությունը բավականին համալիր է, քանի որ հասարակության զգալի հատվածն արդեն մտածում է ոչ թե համայնական սեփականություն ունենալու, այլ սեփական ունեցվածքը բազմապատկելու մասին: Այսինքն՝ կրկին առաջանում է քաղաքացիական սեփականություն ունենալու անհրաժեշտության գիտակցումը, ինչը, սակայն, սոցիալական շարժընթացի ու քաղաքակրթական հասունացման խնդիրն է արդեն:

Կրկին անդրադառնալով հայ ազգի էության քաղաքակրթական հասունացմանը և դրա համատեքստում Ներսեսյանցի «Ցիվիլիզմի մանիֆեստում» առաջ քաշված հասարակարգի ու քաղաքացիական սեփականության կիրառման հավանականությանը՝ պետք է նշել, որ թեև դրանք պատմական առումով համատեղելի են և տեսականորեն անգամ մոտարկելի, սակայն բաց է մնում այն հարցը, թե ինչպես է հնարավոր այն գործնականում կիրառել, եթե բացակայում են դրա կենսագործման համար անհրաժեշտ գործիքակազմը և, որ ամենակարևորն է, հասարակական պահանջը կամ առնվազն դրա անհրաժեշտության գիտակցումը:

Ֆ. Նիցշեն գրում էր. «*Հասունացել են քո պտուղները, սակայն դու քո պտուղների համար դեռ չես հասունացել*»: Այս խոսքը դիպուկ է նաև մեր պարագայում, երբ շատ գաղափարներ ծնվում են մեզանում, սա-

⁵ Նույն տեղում:

կայն մենք ինքներս դեռևս բավարար հասունացած չենք լինում այդ գաղափարները կենսագործելու համար: Ավելին՝ հասունացած չենք լինում քաղաքակրթական տեսանկյունից:

Հետևաբար, հայ ազգի քաղաքակրթական հասունացման ընթացքն է, որ պետք է առաջ բերի քաղաքացիական սեփականություն՝ ձևավորելու սոցիալական գիտակցումն ու պահանջը, իսկ այնուհետև՝ դրա կենսագործման ինստիտուցիոնալ հիմքերը: Իսկ այդ գործընթացի քաղաքակրթական և պատմական նախադրյալներն արդեն առկա են: Հայ ազգն անկախության ձևավորումից ու պետականաշինության զգայական մակարդակից արդեն դանդաղ անցում է կատարում այդ նույն պետականաշինության դատողական մակարդակ, որտեղ սկսում են գերակայել ոչ թե հույզերը, որոնք այդքան կարևոր են հանուն անկախության պայքարում, այլ հաշվարկը՝ որպես պետականության համար իրական ինքնիշխանություն ձևավորելու գրավական: Այս փուլի զարգացման ընթացքում են միայն հնարավոր քաղաքացիական սեփականության անհրաժեշտության սոցիալական պահանջի ձևավորում և միգուցե նաև կենսագործում:

Բանալի բառեր – քաղաքակրթական հասունացում, քաղաքացիական սեփականություն, սոցիալիստական սեփականություն, հասարակական գիտակցություն, հասարակական պահանջ, «Յիվիլիզմի մանիֆեստ»

TARON СИМОНЯН – Цивилистический общественный порядок в контексте цивилизационного развития армянского народа. – Анализируя Манифест о цивилизме В. Нерсисянца применительно к современной армянской действительности, нужно особо остановиться на цивилизационном развитии народа. Это очень важно, поскольку аппроксимация теории или даже общественного порядка к экзистенциальной реальности нации невозможна, если у них нет линий соприкосновения. В статье речь идёт о сопоставлении нашей социальной действительности с тем, что трактуется в Манифесте о цивилизме, с учётом цивилизационного развития армянского народа.

Ключевые слова: цивилизационное созревание, гражданская собственность, социалистическая собственность, социальное сознание, социальный спрос, Манифест о цивилизме

TARON SIMONYAN – Civilistic Public Order in the Context of Armenian NationMaturement. – While discussing V. Nersesianz’s CivilisticManifesto in the framework of the Armenian reality of XXI century, one can emphasize the importance of the civilizational maturation of a nation. This is very important, because there can be no approximation of a theory or even a social order to a nation’s existential reality, if they have no lines of convergence. This paper brings to light the possibility of matching the Armenian social reality to that of drafted in the CivilisticManifesto taking into account the civilizational maturation of the Armenian nation.

Key words: civilizational maturation, civilian property, socialist property, social consciousness, public demand, Civilistic Manifesto